

Petra Božanić
Split

GORDANA LACO I SANJA VULIĆ: *OD POSTELJE
DO KREVETA. JEZIK HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI 19.
STOLJEĆA*

Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Split, 2023.

Dvije vrsne jezikoslovke, Gordana Laco i Sanja Vulić, 2023. godine objavile su monografiju *Od postelje do kreveta. Jezik hrvatske književnosti 19. stoljeća* u izdanju Filozofskoga fakulteta u Splitu. Na 292 stranice izložile su rezultate dugogodišnjeg istraživanja jezika hrvatske književnosti u 19. stoljeću, a riječ je o proširenome i dopunjenome radu *Jezik hrvatskih književnih djela u 19. stoljeću*, objavljenome u ediciji *Povijest hrvatskoga jezika, 4. knjiga: 19. stoljeće* (Zagreb: Croatica, 2015). U *Predgovoru* (str. 5–6) autorice ističu da su istraživačkim korpusom obuhvatile više od stotinu hrvatskih pisaca i njihovih djela, a hrvatski je jezik 19. stoljeća razmotren u okviru slovopisne, pravopisne, glasovne, oblične, rječotvorne, rečenične i leksičke odrednice. Prvim dijelom naslova, *Od postelje do kreveta*, autorice su željele uputiti na »nepotrebno smještanje hrvatskih riječi u područje stilski obilježena leksika, a time i nepotrebno davanje prednosti posuđenicama i usvojenicama iz tuđih jezika« (str. 6).

U *Uvodu* (str. 7–26) autorice opisuju obilježja hrvatske književnosti, kulture i jezika tijekom 19. stoljeća uvodeći čitatelje u kontekst tadašnjih zbivanja na kulturno-umjetničkoj i jezikoslovnoj sceni hrvatskih prostora. Početkom stoljeća djela su hrvatske književnosti pisana kajkavskom i štokavskom književnojezičnom stilizacijom. Kajkavska je književnost teritorijalno zauzimala prostor sjeverozapadne Hrvatske s bogatom tradicijom nabožne i poučne književnosti, a ona štokavska rasprostirala se na znatno većemu području uključujući dubrovačke i slavonske pisce, potom dio pisaca iz Dalmacije i Hrvatskoga primorja te bokokotorski književno-

kulturni krug. Hrvatski književni jezik štokavske stilizacije njegovali su i zapadno-ugarski (današnji gradišćanski) Hrvati. Za vrijeme hrvatskoga narodnog preporoda sredinom stoljeća hrvatski su preporodni pisci bili okupljeni oko dvaju časopisa, *Danice ilirske / Danice horvatske, slavonske i dalmatinske* (Zagreb, 1835. – 1849.) te *Zore dalmatinske* (Zadar, 1844. – 1849.). Poslijepreporodnim razdobljem smatra se vrijeme od 50-ih godina 19. stoljeća, kada su svoja djela stvarali mnogi pisci sljedbenici preporodnoga pokreta. Dalmacija i Istra 60-ih godina 19. stoljeća postaju središtima otpora talijanskoj opresiji pronoseći ideje o jedinstvu hrvatskih pokrajina, a u Hercegovini se hrvatske preporodne težnje počinju ostvarivati od 1872. godine, pod austro-ugarskom vlašću. Nadalje, autorice sveobuhvatno izlažu o razvoju hrvatskoga narodnog preporoda i standardizaciji književnoga jezika u 19. stoljeću, pri čemu se ističu književni procesi od romantizma prema realizmu, uloga periodike, filološke škole i normativni sukobi te leksikografski iskoraci, pokazavši kako su jezični i kulturni ciljevi preporoda, književne tendencije, novinska djelatnost te naponi hrvatskih jezikoslovaca toga doba utjecali na standardizaciju hrvatskoga jezika krajem 19. stoljeća.

Jezična raščlamba počinje istraživanjem slovopisnih obilježja odabrana korpusa (*Slovopis*, str. 27–66). Rezultati su razvrstani prema vremenu objave književnih ostvarenja na pretpreporodno razdoblje, dakle prva desetljeća 19. stoljeća, i vrijeme od preporoda do kraja 19. stoljeća. Kada je riječ o prvome, pretpreporodnome razdoblju utvrđeno je da u književnim djelima supostoje dva slovopisa »iako s malim razlikama« (str. 39), a autorice ih prema književnojezičnoj stilizaciji nazivaju štokavskim i kajkavskim slovopisom. Pod štokavskim slovopisom podrazumijevaju »slavonski, reformirani dalmatinski i dubrovački« (str. 39) čija se razlika ogleda u određenim nenepčanim fonemima (poput /č/, /š/ i /ž/) i slogotvornome *r*. Drugo je razdoblje, od sredine do konca stoljeća, obilježeno Gajevim slovopisnim prijedlozima (*Pravopis*, 1835.). Međutim, važno je naglasiti da razmotrena književna djela upućuju na to da su Gajeva slovopisna rješenja postupno afirmirana, a od 1848. godine razvidna je prevlast njegova slovopisa na širem hrvatskom prostoru. Osim slovopisnih tendencija, autorice su razmotrile pojave poput zastupljenosti dvoslova *dj*, *gj* i *dž*, dvoslova *tj* i slova *ć*, slogotvornoga *r* i odraza *jata* u kontekstu slovopisnih izazova toga razdoblja.

Poglavlje *Pravopis* (str. 67–120) donosi detaljne uvide o odabiru pravopisnoga načela u razmotrenome korpusu. Naime, riječ je o primjeni morfološkoga ili fonološkoga načina pisanja. Pravopisna načela u književnim djelima Laco i Vulić, kao i u slučaju slovopisa, promatraju s obzirom na pretpreporodno razdoblje i razdoblje od preporoda do kraja 19. stoljeća. U djelima je s početka stoljeća potvrđena češća uporaba morfonološkoga pisanja iako su uočeni i primjeri fonološkoga, što i ne čudi jer za dosljednu primjenu morfonološkoga pravopisa »valjalo je imati odgova-

rajuća jezična znanja, a k tomu i jasnu, čvrstu i opširno oprimjerenu normu kakve i pretpreporodnome razdoblju nije bilo« (str. 74). Zanimljivim se pak čini podatak da je unatoč nastojanjima hrvatskih vukovaca za implementiranjem fonološkoga pisanja, morfonološko pravopisno načelo u razmotrenim književnim djelima opstalo do kraja 19. stoljeća. Autorice su ustvrdile da su tek pojedina djela, nastala potkraj stoljeća, usklađena s Brozovim pravopisom (1892.), odnosno fonološkim pravopisnim načelom. Sagledavši način pisanja u kontekstu odabira pravopisa, autorice su u ovome poglavlju pozornost posvetile i određenim pravopisnim rješenjima, točnije pisanju i smjenjivanju dvoglasnika, pisanju slova *h*, međuotvorničkome *j*, sastavljenome i nesastavljenome pisanju te pisanju zarezā.

Fonološka obilježja hrvatskih književnih djela 19. stoljeća predstavljene su s obzirom na kajkavsku i štokavsku književnojezičnu stilizaciju (*Glasovi*, str. 121–134). U razmotrenome su korpusu djela kajkavskih pisaca uočene značajke svojstvene kajkavskoj književnojezičnoj stilizaciji poput fonema *e* kao odraza jata i poluglasa te fonema *u* kao odraza slogotvornoga *l*. Nadalje, stari skupovi *st'* i *sk'* dali su č, a jotacija, jednačenje zatvornika po tvorbenome mjestu i sibilarizacija obično se ne provode. Ipak, uočena su i određena odstupanja zbog težnje kajkavskih pisaca da se približe široj, nekajkavskoj čitateljskoj publici. S druge strane, fonološke su odlike štokavskih djela sustavno i potanko proučene u obzoru vokalizma i konsonantizma. U dijelu o vokalizmu razmotren je odraz jata, vokalizacija dočetnoga *-l* i odraz poluglasa, a u dijelu o konsonantizmu glasovne promjene. Utvrđeno je da su fonološka obilježja djelā štokavske književnojezične stilizacije uglavnom novoštokavska.

Morfološka su obilježja hrvatskih književnih djela 19. stoljeća detaljno obrađena u poglavlju *Oblici* (str. 135–187). Posebna je važnost pridana analizi imenica, točnije imeničnome rodu i sklonidbenim vrstama te padežnim oblicima. U dijelu o padežnim oblicima analizirala se duga i kratka množina, množinski nastavci u genitivu, dativu, lokativu te instrumentalu, kao i instrumental jednine imenica *i*-vrste. Autorice su se također usmjerile na pridjeve razmotrivši oblike neodređenih pridjeva i pridjevno-zamjениčnu sklonidbu. Zamjenicama su pristupile analizom imeničnih zamjenica, a od imeničnih su riječi promotrile i brojeve (sufiksi *-est* i *-jest*, sklonidba glavnih brojeva, brojevne imenice i brojevni pridjevi s *-er-* odnosno *-or-*). Naposljetku su obrađeni glagoli (uporaba infinitiva s dočetnim *-i* i bez njega, nesvršenih iterativnih glagola VI. vrste na sufix *-ivat(i)*, prezent glagola na *-ati*, prezent glagola živjeti, prezentske osnove glagola *dati*, *imati*, *valjati*, *znati*, ijekavizirani niječni prezentski oblici glagola *biti*, niječni prezent glagola *imati*, pisanje dvoglasnika u glagolskim pridjevima radnim muškoga roda jednine glagola III. vrste, particip prezenta i perfekta, sklonjivost glagolskih pridjeva sadašnjih i prošlih). U hrvatskome književnom jeziku 19. stoljeća primjetna je izrazita dvojnost i nedo-

sljednost, ali i postupno ujednačavanje gramatičkih oblika, što se osobito očituje u sklonidbenim oblicima imenica, pridjeva i zamjenica. Tako se pojavljuju stariji padežni oblici »sukladno normi starijih hrvatskih gramatika, kao i normi hrvatskih preporoditelja i zagrebačke filološke škole« (str. 242), a krajem stoljeća, od 90-ih godina 19. stoljeća zabilježen je utjecaj vukovske norme.

U poglavlju o tvorbi riječi (*Tvorba riječi*, str. 188–202) Laco i Vulić razmatraju složen proces utjecaja novotvorenih riječi na korpusu književnih djela 19. stoljeća koji je potaknut purističkim nastojanjima. Autorice ističu kako su pisci i jezikoslovci samoinicijativno ili pak na temelju leksikografskih poticaja sustavno razvijali niz sufikslnih (tada je posebice bio plodan sufiks *-telj*), prefikslnih (primjerice, prefiksi *do-* i *od-* pri tvorbi glagola: *dokončati*, *odžuriti se*), prefikslno-sufikslnih (*posoblje*, *površje*, *podnebesje*, *beznadica*, *poputbina*) te složeno-sufikslnih (*rukotvorac*, *pravdoznanec*, *pesmoznanesc*, *kamenopis*, *mirozov*) tvorenicama, kao i složenica (*tilovižba*, *poljodilstvo*) te sraslica (*možebiti*). Glavni motiv rječotvorstva bio je zamijeniti posuđenice riječima hrvatskoga podrijetla te obogatiti rječničko blago hrvatskoga jezika. Razvidno je da je sustavnom primjenom tvorbenih mogućnosti hrvatskoga jezika i leksikografskim naporima 19. stoljeće postalo razdobljem intenzivne tvorbe riječi, a prisutno je i baštinjenje čakavske i kajkavske književno-jezične tradicije (*jednoč*, *kašnje*). Na koncu autorice napominju da »primjeri jasno pokazuju povezanost s tradicijom u rječotvorju, ali i znatnu inovativnost« (str. 202).

Sintaktičke su značajke obrađene u poglavlju *Rečenica* (str. 203–218). Naglasak je stavljen na sintaksu padeža, odnosno slaganje prijedloga s određenim padežima. Tako je razmotreno slaganje prijedloga *proti*(*v, a*) s oblicima u dativu i genitivu, uporaba prijedloga *k* u dativu cilja, usmjerenosti glagolske radnje i pravca kretanja, a posebna je važnost pridana sintaksi glagolskih oblika. Zabilježena se sintaktička obilježja tumače u odnosu na hrvatsku tradiciju i normu zagrebačke filološke škole te normu hrvatskih vukovaca. Ističe se dosljedna uporaba određenih prijedloga (*proti/protiva, k*) i upotrebe objekta genitiva umjesto akuzativa u niječnim rečenicama. Uočava se specifična sintaktička organizacija rečenice s naglaskom na čestu uporabu infinitiva (dopuna predikatnome glagolu, uz glagole htijenja i one koji označuju osjetilna opažanja), glagolskih pridjeva sadašnjih te glagolskih priloga prošlih u atributnoj službi. Vezano za red riječi u rečenici, zamjetna je uporaba postponiranoga atributa u odnosu na imenicu. Razmotrivši sintaktička obilježja, autorice zaključuju da u sintaksi nisu razvidne veće razlike među piscima različitih književnojezičnih usmjerenja i priklanjanja pojedinoj filološkoj školi.

Laco i Vulić nisu propustile osvrnuti se na leksičku i semantičku razinu (*Leksik i semantika*, str. 219–235). Utvrdile su da se u okviru leksičke odrednice hrvatske književnosti 19. stoljeća »još uvijek u znatnoj mjeri nastavljalala hrvatska književnojezična tradicija iz prošlih stoljeća« (str. 235), stoga su mnoge riječi koje se u su-

vremenim književnim djelima smatraju stilemima, tada još uvijek stilski neutralne (primjerice, *oganj, dažd, besjeda, ljeto* – ‘dvanaest mjeseci’, *postelja*).

Autorice monografiju zaključuju sažimanjem rezultata istraživanja (*Zaključak*, str. 236–244), koji nesumnjivo svjedoče o tome da je hrvatski književni jezik 19. stoljeća prožet hrvatskim književnojezičnim stilizacijama prethodnih razdoblja, »bez kojih ga ne bi ni bilo« (str. 236). Jezična i književna povezanost hrvatskih područja očituje se i u djelima 19. stoljeća, kada su pisci neovisno o vlastitome idiomu u procesu standardizacije hrvatskoga jezika na zapadnonovoštokavskoj osnovi uključivali jezične značajke čakavske, kajkavske i štokavske književnojezične tradicije. Tako su pisci 19. stoljeća nastavili slijediti književnojezične tendencije oblikovane u 18. stoljeću istodobno svjesno pridonoseći tronarječnoj izgradnji hrvatskoga standardnog jezika. Od 50-ih godina 19. stoljeća primjećuje se manja razina dvostrukosti i nedosljednosti, no borba različitih normativnih koncepcija čak i na književnojezičnome planu traje sve do kraja stoljeća. Knjiga završava iscrpnim popisom vrela (str. 245–264), literature i usporedbenih vrela (str. 265–277), a obožavana je i kazalom imena (str. 279–290) te sadržajem (str. 291–292).

Monografija *Od postelje do kreveta. Jezik hrvatske književnosti 19. stoljeća* autorica Gordane Laco i Sanje Vulić može se svrstati u red kapitalnih djela hrvatskoga jezikoslovlja jer se njezin znanstveni doprinos očituje u višestrukoj vrijednosti. Naime, riječ je o iznimnome prilogu povijesti hrvatskoga jezika 19. stoljeća koji se nameće kao neizostavan izvor za razumijevanje razvoja hrvatskoga književnog jezika, ali i ukupnoga jezičnog stanja vremena. Štoviše, potvrđuje višeslojnost i raznolikost jezične norme u djelima hrvatskih pisaca u stoljeću društveno-političkih, pa tako i jezikoslovnih te književnojezičnih previranja. Utemeljena na impresivnome korpusu koji svojom brojnošću podupire pouzdanost rezultata, monografija pruža preglednu i metodološki dosljednu raščlambu na svim jezičnim razinama. Autorice su se prihvatile ozbiljnoga zadatka poniranja u povijesnojezičnu i književnojezičnu stvarnost 19. stoljeća te svojim minucioznim i nadasve stručnim pristupom još jednom dokazale svoju znanstvenu izvrsnost koja stoji kao putokaz novim generacijama. Iako je hrvatski jezik 19. stoljeća već temeljito istražen i obrađen u mnogim filološkim studijama te kontinuirano izaziva interes jezikoslovaca, monografija Laco i Vulić uvjerljivo pokazuje da to razdoblje i dalje nudi prostor za nove spoznaje odlikujući se teorijskom utemeljenošću, metodološkom dosljednošću i analitičkom dubinom, čime postaje nezaobilazno uporište budućim jezikoslovnim i književnopovijesnim istraživanjima.